

УДК 81'276,6: 656.61.052

Н.О. ІВАСЮК,

*кандидат педагогічних наук, професор кафедри англійської мови № 1
Національного університету «Одеська морська академія»*

Є.В. БОНДАРЕНКО,

*викладач кафедри англійської мови № 1
Національного університету «Одеська морська академія»*

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИСВІТЛЕННЯ СУТИ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу контекстуального наповнення поняття «професійно-мовленнева компетентність» спеціалістів вищої кваліфікації, а саме майбутніх судноводіїв як спеціалістів лінгвістичного профілю. Відслідковано взаємозв'язок та взаємозалежність таких понять, як «професійна компетентність» та «компетенція», «мовна» і «мовленнева компетентність» і «компетенція», «мовна культура» та їх роль у професійній підготовці і формуванні професійно-мовленневої компетентності майбутнього спеціаліста вищої кваліфікації.

Ключові слова: професійна компетентність, компетенція, мовна компетенція.

Постановка проблеми. Формування професійно-мовленневої компетентності майбутніх судноводіїв у процесі фахового навчання в інтернаціональному екіпажі у зв'язку із значною кількістю міжнародних нормативних документів світової суднобудівної індустрії набуває неабиякої важливості.

Аналіз наукових джерел. Ми проаналізували сучасні наукові праці, які присвячені дослідженню змісту професійно-мовленневої компетентності майбутніх спеціалістів вищої кваліфікації.

Аналіз наукових джерел (Н. Бібік, Н. Кузьміна, О. Локшина, А. Маркова, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко) свідчить, що доцільно розглядати поняття «компетентність» як таке соціально-особистісне утворення, котре відображає знання, вміння, ціннісні орієнтації, інтереси, етичні норми, досвід. Висвітленням структури поняття «компетентність» у галузі освіти займалися багато вітчизняних і зарубіжних науковців (П. Борисов, І. Глазкова, І. Зимняя, М. Князян, Н. Кузьміна, А. Хуторський, С. Шишов, М. Cohn, Dulay Heidi, J. Harmer, R. Lado, M. Wallece).

Мета дослідження пов'язана з аналізом контекстуального наповнення поняття «професійно-мовленнева компетентність» спеціаліста вищої кваліфікації, зокрема майбутнього судноводія. Як спеціалістів лінгвістичного профілю нас цікавить процес формування професійно-мовленневої компетентності майбутніх судноводіїв та її складові.

У цій роботі ми намагаємося прослідкувати взаємозв'язок та взаємозалежність таких понять, як «професійна компетентність» та «компетенція», «мовна» і «мовленнева компетентність» і «компетенція», «мовна культура» та її роль у професійній підготовці та формуванні професійно-мовленневої компетентності майбутнього спеціаліста вищої кваліфікації.

Як відомо, слово «компетентність» походить від латинського «competentes», «competentis», що означає «відповідний», «здатний», а отже, компетентний – це той, хто має знання в тій чи в іншій галузі.

Існує позиція (О. Савченко, А. Фасоля), що «компетентність» – це є сформована у процесі навчання інтегрована здатність студента, яка складається із знань, ставлення, вмінь та досвіду, що можуть бути реалізовані на практиці. Цілком правомірно науковець звертає увагу на позитивні якості особистості, котрі є соціально значущими [7; 8].

Як зазначає Л. Варзацька, компетентність – це сформована сукупність знань, умінь, навичок, здібностей у певній особистісно або соціально значущій сфері. Компетентність дає студентові змогу накопичувати знання, вміння та досягати поставлених цілей [1]. З іншого боку, багато авторів (О. Волченко, Г. Крючкова, Н. Харитонова, В. Цетлін) наполягають на тому, що саме компетентність є показником кінцевого результату професійної підготовки майбутніх учителів.

На думку М. Бібік, компетентність – це є надрівень сформованих знань. Через систему усвідомлених знань висвітлює поняття «компетентність» і А. Вербицький, який слушно стверджує, що студенту, аби бути теоретично й практично компетентним, необхідно зробити подвійний перехід: від знака – до думки, а від думки – до вчинку, дії. Такий перехід від інформації до її використання опосередковується думкою, а це і робить отриману інформацію знанням [3].

На соціальній значущості володіння компетентністю у професійній діяльності правомірно наголошує В. де Ландшеер. Так, на думку науковця, компетентність – це є такий рівень навченості, який потрібен особистості, щоб успішно функціонувати в суспільстві [4].

Щодо суті професійної компетентності, то науковці наголошують, що її слід розуміти як складне та багатоаспектне поняття. Проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців вивчають багато науковців (В. Байденко, Р. Гурін І. Зимняя, Е. Зеєр, А. Маркова, Н. Кузьміна, О. Коваленко, Л.Тархан, Ю.Татур), які роблять акцент у своїх дослідженнях на суті і структурі професійної компетентності. І. Ісаєв, А. Маслюк, Л. Морська, О. Овчарук, Н. Руденко, В. Сластенін, А. Щербаков небезпідставно пропонують аналізувати професійну компетентність з точки зору об'єктивних критеріїв та вимог до підготовки майбутніх фахівців. У цьому контексті В. Байденко правомірно зазначає, що структура професійної компетентності є сукупністю загально професійних, спеціалізованих та вузько-спеціалізованих компетенцій.

Із поняттям «компетентність» тісно пов'язане поняття «компетенція». Компетенція – це є поєднання знань, умінь, навичок, оптимальних для виконання трудової діяльності в сучасному виробничому середовищі. Існує декілька поглядів на суть понять «компетентність» та «компетенція»: так, деякі вчені (наприклад, М. Пентелюк) вважають, що ці два терміни співвідносяться як загальне і конкретне [6]. Поряд з цим Н. Бібік стверджує, що компетенція має більш вузький характер.

Поняття «competence based education» було запропоноване М. Хомським [9]. Відповідно до теорії мови, трансформаційної граматики у нашому дослідженні професійномовленневу компетентність майбутніх судноводіїв будемо розглядати, виходячи з лінгвістичних рівнів мови, які пропонує у своїх працях М. Хомський, а також трьох аспектів володіння мовою (О. Залевська), а саме: значення мови (мовна компетенція); володіння мовою (мовленнева компетенція); використання мови (комунікативна компетенція).

Для нас є важливим, що від мовної компетенції як потенційних лінгвістичних знань та сукупності правил аналізу та синтезу одиниць мови, якими оволодівають наші курсанти, є можливим перехід до їхньої мовленневої компетенції, а потім до їхньої професійномовленневої компетентності.

До формування даної професійномовленневої компетентності будемо ставитися як до такого процесу, що базується, насамперед, на теоретико-комунікаційній моделі мови, а також вимогах до фонологічної, морфологічної та синтаксичної моделі граматичної правильності речень.

Розглядаючи мовленневу компетентність, науковці (Н. Бабич, О. Горошкіна, О. Гончарук, І. Ланова, Н. Ляшук, М. Оран) підкреслюють, що це є здатність ефективно використовувати різноманітні мовні засоби, адекватні меті спілкування. Поряд з цим є доречним ефективно використовувати вербальні засоби. Як зазначають Н. Завініченко, С. Макаренко, О. Нещерет, Н. Шацька, мовленнева компетентність – це складова професійної діяльності, зокрема такої, котра тісно пов'язана із здійсненням комунікації.

Мовна компетентність – це усвідомлене засвоєння мовних норм, що відображають фонетичні, лексичні, граматичні, семантичні й стилістичні норми, застосування відповідних правил у будь-якій діяльності при використанні певної мови (Т. Гриценко) [2].

Мовленнєвий розвиток студентів – фахівців такого профілю визначається якісним рівнем їхньої мовленнєвої діяльності, котра має вплив на характер професійної діяльності. На думку І. Зимньої, О. Киричука, О. Леонтєва, В. Семиченко, має сенс розглядати різні фактори, які сприяють успішному розвитку професійного мовлення у студента.

У цьому контексті привертає увагу думка І. Ланової, яка безпідставно стверджує, що мовленнєва компетентність – це різновид комунікативної компетентності, котра відображає спроможність людини до практичного використання знань у процесі спілкування. Мовна компетентність є джерелом розвитку різних видів компетентностей: комунікативної (мовленнєвої), психолінгвістичної, соціолінгвістичної та культурологічної.

На думку І. Ланової, наразі недостатньо вивчено й розроблено засади та прийоми формування у студентів якостей саме в аспекті мовленнєвої компетентності. Тому необхідно шукати нові рішення навіть у питаннях розвитку професійної мовленнєвої культури майбутніх спеціалістів.

Багато науковців (Н. Бабич, Г. Волкотруб, О. Горбул, С. Єрмоленко, С. Караванський, О. Кубрак, М. Пентиліук, О. Пономарів, О. Сербенська, Т. Чмут, С. Шевчук та інші) приділяють значну увагу розвитку професійної мовленнєвої культури. Як свідчить аналіз наукового фонду, особливу увагу дослідники зазначеної проблеми приділяли саме розвитку культури мовлення.

З точки зору Г. Винокур, є доцільним розглядати поняття «культура мовлення» не тільки з позиції правильності, але й вишуканості. З погляду Л. Виготського, І. Зимньої, І. Зязюна, А. Капської, О. Леонтєва, має сенс акцентувати на об'єктивній потребі й можливості формування важливих компонентів, котрі відображають багатство словника, досконале володіння засобами поєднання слів у реченні, що і є системоутворюючими для професійної мовленнєвої культури майбутніх спеціалістів.

Мовна освіта сьогодні орієнтована на виховання особистості, спроможної вільно й доцільно спілкуватися в усіх сферах суспільного життя.

Отже, перед сучасним майбутнім фахівцем виникають нові вимоги до формування особистісних і професійних якостей. Тому система вищої технічної освіти вимагає ефективною підготовки висококваліфікованих фахівців з глибокими знаннями, вміннями систематизації та практичного застосування інформації, а також обов'язковим знанням іноземної мови. Знання іноземної мови є вагомим частинкою професійної підготовки майбутнього фахівця високого рівня.

Проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців технічного профілю, а саме судноводіїв, завжди привертала увагу в сучасній професійній освіті; зокрема основні положення про формування та розвиток особистості майбутнього судноводія висвітлені в працях В. Захарченко, М. Кулакова, В. Онищук, О. Попова, І. Сокол, В. Чернікова та ін.

Сьогодні існує багато визначень понять «підготовка» та «професійна підготовка». Як зазначає Н. Ничкало, термін «підготовка» не може існувати в самостійному значенні, він завжди відображає контекстуальну специфіку професії, яка розглядається [5]. «Професійна підготовка» – це є процес формування професійних знань, навичок і умінь, трудового досвіду, що забезпечують можливість успішної професійної діяльності.

Науковець М. Кулакова розглядає підготовку до професійної діяльності фахівців морського профілю з позиції управлінського підходу та наголошує, що така підготовка є керованим навчально-виховним процесом, який спрямований на оволодіння курсантами якостями, зазначеними в освітньо-кваліфікаційних характеристиках певної спеціальності відповідного рівня.

З точки зору М. Шерман, В. Чернікова, англійська мова за професійним спрямуванням для майбутніх судноводіїв є не просто навчальною дисципліною, а поступово стає засобом професійної комунікації; вона є також компонентом фахової підготовки разом зі спеціальними предметами.

Зокрема, на думку окреслених науковців, провідними особливостями професійної підготовки майбутніх судноводіїв є нерівномірність навчального процесу (котра зумовлена тривалістю морської практики), професійної орієнтованості змісту, зростання ролі самостійної роботи.

У період відсутності курсанта на навчальних заняттях через необхідність його участі в морській практиці постає проблема дефіциту доступу до джерел інформації. Окрім цьо-

го, є недостатньою й кількість аудиторних занять, спостерігається відставання курсанта-практиканта від інших у засвоєнні програмного матеріалу як, наприклад, у аспекті занять з навчальної дисципліни «Англійська мова за професійним спрямуванням»: майбутні судноводії відчують труднощі щодо усвідомлення, опрацювання та використання пакета навчальної інформації в умовах ліміту часу. Втім опанування англомовною професійно-мовленнєвою компетентністю визначає ефективність майбутнього судноводія на міжнародному ринку праці. А отже, без спеціально розроблених засобів, прийомів, в цілому методики формування професійно-мовленнєвої компетентності неможливо забезпечити підготовку професіонала міжнародного рівня і підвищення кваліфікації судноводія у морському вищому навчальному закладі.

Аналіз освітньо-кваліфікаційної характеристики судноводія дозволяє виокремити в структурі професійно-мовленнєвої компетентності такі компоненти: *мотиваційний, когнітивний, діяльнісний*.

Мотиваційний компонент відображає переконання у важливості володіння українською та англійською мовами за професійним спрямуванням, культурою спілкування. Окрім цього, пріоритетними є й інтерес до української та іноземних мов, що й визначають високий рівень сформованості професійно-мовленнєвої компетентності.

Когнітивний компонент професійно-мовленнєвої компетентності містить знання таких двох груп:

– знання про правила й норми мови, а також про правильність, доречність, логічність, чистоту, виразність мовлення, етикет, культуру країни, мова якої вивчається;

– знання про особливості професійної діяльності судноводія, котрі актуалізуються в мовленні фахівця, а саме визначення місцезнаходження, навігаційна вахта, використання радіолокатора та САРП для забезпечення безпеки мореплавства, ЕКНІС для безпеки судноводіння, використання рятувальних засобів та пристроїв, сприяння безпеці персоналу та судна.

Діяльнісний компонент зазначеної компетентності відображає вміння аудіювання, говоріння (монологічного, діалогічного), читання, письма з проєкцією на специфіку професійної діяльності судноводіїв.

Висновки. Таким чином, виходячи з попереднього вивчення наукової літератури, присвяченої аналізу професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців вищої кваліфікації, їхньої мовної та мовленнєвої компетенцій, а також корелюючи структурні елементи мовної та мовленнєвої компетенцій з конкретним їх застосуванням у професійній діяльності майбутніх спеціалістів-моряків, ми маємо змогу розробити механізми засвоєння ними знань, формування навичок та вмінь зазначеної компетентності в ході вивчення спеціальних дисциплін.

Список використаних джерел

1. Варзацька Л. Проектна діяльність у системі компетентнісної мовної освіти / Л. Варзацька // Дивослово. – 2012. – № 9. – С. 7–9.
2. Гриценко Т.Б. Українська мова та культура мовлення: навч. посібник / Т.Б. Гриценко. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 536 с.
3. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А.А. Вербицкий. – М.: Высш. шк., 1991. – 207 с.
4. Ландшеер В. Концепция «минимальной компетентности» / В. Ландшеер // Перспективы: вопросы бразования. – 1988. – № 1. – С. 27–34.
5. Ничкало Н.Г. Неперервна професійна освіта: міжнародний аспект / Н.Г. Ничкало // Матеріали Міжнародної наукової конференції «Творча особистість у системі неперервної професійної освіти» / за ред. С.О. Сисоєвої і О.Г. Романовського. – Харків: ХДПУ, 2000. – С. 54–80.
6. Пентиліук М. Уроки розвитку зв'язного мовлення чи комунікативних умінь і навичок? / М. Пентиліук // Дивослово. – 2010. – № 3. – С. 2–5.
7. Савченко О. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти / О. Савченко // Рідна школа. – 2011. – № 8, 9.
8. Фасоля А. Компетентісно зорієнтоване навчання на уроках літератури: проблеми становлення / А. Фасоля // Дивослово. – 2012. – № 9. – С. 2–6.

9. Хомский Н. Язык и мышление / Н. Хомский; [пер. с англ.; под ред. В.В. Раскина]. – М.: Из-во Москов. ун-та, 1972. – 122 с.

10. Шерман М.І. Іншомовна компетентність як чинник розвитку творчих здібностей майбутніх судноводіїв / М.І. Шерман, В.О. Чернікова // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології: зб. наук. пр. ХНТУ / [голов. ред. В.Г. Бутенко]. – Херсон. – 2013. – Вип. 1(8). – 428 с. – С. 413–417.

References

1. Varzats'ka, L. (2012). *Proektna diial'nist' u systemi kompetentnisnoi movnoi osvity* [Project activity in the system of competency-language education]. *Dyvoslovo* [Dialogist]. No 9, p. 7-9. (In Ukrainian).

2. Hrytsenko, T.B. (2003). *Ukrains'ka mova ta kul'tura movlennia* [Ukrainian language and culture of speech]. Kyiv, *Tsentr navchal'noi literatury* [Center textbooks], 536 p. (In Ukrainian).

3. Verbickij, A.A. (1991). *Aktivnoe obuchenie v vysshej shkole: kontekstnyj podhod* [Active learning in higher education: context Approach]. Moscow, Vyssh. shk. Publ, 207 p. (In Russian).

4. Landsheer, V. (1988). *Koncepcija «minimal'noj kompetentnosti»* [The concept of 'minimum competence']. *Perspektivy: voprosy brazovanija* [Prospects: education issues]. No 1, p. 27-34. (In Russian).

5. Nychkalo, N.H. (2000). *Neperervna profesijna osvita: mizhnarodnyj aspekt* [Continuing professional education: international dimension]. International scientific conference "Creative personality in the system of continuous professional education". Ed. by S.O. Sysoieva, O.H. Romanovs'kiy. Kharkiv, KhDPU Press, p. 54-80. (In Ukrainian).

6. Pentyliuk, M. (2010). *Uroky rozvytku zv'iaznoho movlennia chy komunikatyvnykh umin' i navychok?* [Lessons of the coherent speech or communication skills?] *Dyvoslovo* [Dialogist]. No 3, p. 2-5. (In Ukrainian).

7. Savchenko, O. (2011). *Kliuchovi kompetentnosti – innovatsijnyj rezul'tat shkil'noi osvity* [Key competencies – the result of an innovative school]. *Ridna shkola* [Native School]. No 8, 9. (In Ukrainian).

8. Fasolia, A. (2012). *Kompetentisno zoriientovane navchannia na urokakh literatury: problemy stanovlennia* [Competence oriented learning the lessons of literature: problems of becoming]. *Dyvoslovo* [Dialogist]. No 9, p.2-6. (In Ukrainian).

9. Chomsky, N. (1972). *Jazyk i myshlenie* [Language and Thought]. Translated from Eng., V.V. Raskin (ed.), Moscow, Moscow University Press, 122 p. (In Russian).

10. Sherman, M.I., Chernikova, V.O. (2013). *Inshomovna kompetentnist' iak chynnyk rozvytku tvorchykh zdibnostej majbutnikh sudnovodiiv* [Foreign language competence as a factor of development of creative abilities of future navigators]. Actual problems of public administration, education and psychology: Coll. Science. Pr. KNTU]. Ed. by V.H. Butenko. Kherson. Issue 1(8), 428 p., p. 413-417. (In Ukrainian).

Статья посвящена анализу контекстуального наполнения понятия «профессионально-речевая компетентность» специалиста высшей квалификации, в частности будущего судоводителя. Прослеживается взаимосвязь и взаимозависимость таких понятий, как «профессиональная компетентность» и «компетенция», «языковая» и «речевая компетентность» и «компетенция», «языковая культура» и их роль в профессиональной подготовки и формировании профессионально-речевой компетентности будущего специалиста высшей квалификации.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, компетенция речевая, компетентность.

The article is devoted to the analysis of the contextual essence of definition «professional speaking competence» of a higher qualification specialist, in particular, a future navigator. In this article we try to investigate the interconnection and interdependence of such definitions as «professional competence», «competency», «language» and «speech competency», «linguistic culture» and their role in professional training and acquiring professional speech competence of a future specialist of higher qualification.

Key words: professional competence, speech competency, competency.

Одержано 28.01.2016.